

RICHARD PRAŽÁK

PROBLEMATIKA SLOVENSKO-MAĎARSKÝCH LITERÁRNÍCH VZTAHŮ

Slovenská literární komparatistika se může dnes vykázat více než padesátiletou tradicí. Její významnou složku tvořilo studium literárních vztahů slovensko-maďarských, které si uchovály svou podnětnost i v období vzájemného politického odcizení. Na jejich počátku je záslužná pozitivistická monografie Pavla B u j n á k a *Jan Arány v literatúre slovenskej* (Praha 1924) a četné literárně historické studie i tvůrčí činnost autorská a překladatelská Štefana K r č m é r y h o, Emila Boleslava L u k á č e a Jána S m r e k a. Vztah k maďarské literatuře nebyl na Slovensku ovšem nikdy jenom otázkou jednotlivých vědců či umělců, ale vyrůstal z hlubší spjatosti formové ideové i politickoexistenční. Přes snahu o uvědomělé vymaňování z maďarské kulturní supremace, pohybovalo se myšlení slovenských spisovatelů často až příliš v dimenzích určených společným duchovním i občanským životem Maďarů a Slováků. Samostatný československý stát byl impulsem k zesílení emancipačních prvků slovenských vůči kultuře maďarské, což nezřídka vedlo až k okázalému odmítání maďarských kulturních podnětů. Tato tendence v jádře pokračovala přes podstatně pozitivnější vztahy politické i po druhé světové válce a vedla např. na vědeckém poli k tomu, že Slovinci se přestali zabývat hungaristikou jako vědeckým odvětvím, neboť ji pokládali pouze za záležitost maďarských badatelů.

Byla to situace zcela odlišná od situace v Maďarsku, kde se pod vedením Kniezsy, Sziklaye, Sipose, Királye aj. vytvořila silná skupina vědecky erudovaných maďarských slovakistů, kteří chápali svůj úkol jako součást šířeji koncipovaných hungaristických, ale také slavistických studií, a udávali v tom přirozeně tón i slovenské vědě, když se začala se značným zpožděním opět hungaristickou literární tematikou zabývat. Dodnes je jediným slovenským badatelem, který sem svým pracovním zaměřením převážně směřuje, žák prof. Sziklaye, mladý, nadaný pracovník Ústavu svetovej literatúry a jazykov SAV v Bratislavě Rudo C h m e l, jehož programové studie *Problémy a úlohy výskumu slovensko-maďarských literárnych vzťahov* (Slovenská literatúra 1968, č. 4) a *Z problémov vzťahov slovenskej a maďarskej literatúry* (In: O medziliterárnych vzťahoch, Bratislava 1968) budou předmětem této úvahy.

Obě tyto práce vznikly za přípravy kandidátské disertace o problematice slovensko-maďarských literárních vztahů, kterou Chmel před časem úspěšně obhájil. Ve své první jmenované studii objasnil Chmel zásadní teoretická východiska, s nimiž přistupuje ke studiu slovensko-maďarských literárních vztahů. Vychází tu z postulátů slovenské literárněvědné školy Bakošovy, která se v posledních letech neobyčejně zasloužila o rozvoj slovenské literární komparatistiky a představuje dnes vlastně jedinou ucelenou strukturálně funkční školu srovnávacích studií na Slovensku. Ve své badatelské praxi nepatří ovšem Chmel ke stoupencům krajního pojetí této školy, jak je formuloval D. Ďurišin ve své jinak neobyčejně podnětné monografii *Problémy literárnej komparatistiky* (Bratislava 1967) zdůrazněním funkčně nezávislé literární komparatistiky, již přiznává jakousi zvláštní autonomní úlohu, nezávísou na obecné srovnávací metodě jako určité výzkumné metodě všech společenských a zvláště histo-

rických věd, ale jeví se spíše stoupencem funkčně typologického literárně historicky vázaného pojetí, jak je dnes představuje v maďarské vědě např. László Sziklay. Oscilace mezi silně teoretickým stanoviskem strukturalistickým a historicky více podloženým stanoviskem typologickým, vytváří neobyčejně příznivé podmínky pro postulaci Chmelova badatelského programu. Chmel se staví proti historicko-politickému apriorismu, který nepříznivě ovlivňoval zejména tzv. kontaktologické bádání, uznává však nutnost seriózního historického zkoumání slovensko-maďarského poměru jako jednoho ze základních východisek i pro studium otázek literárních. Vztahy k maďarské literatuře má slovenská literární historie podle Chmela zkoumat zejména s ohledem na slovensko-české literární vztahy i s ohledem na širší slavistickou problematiku. V tom se jeví Chmel jako tradicionalista, který navazuje na dosavadní převládající trend slovenské literární vědy. Nestaví se však ani na stranu stoupců jednostranně „pozitivního“, ani jednostranně „negativního“ traktování zmíněných otázek, ale varuje před nebezpečím přílišného determinování studia slovensko-maďarských literárních vztahů sociálně politickými momenty či národnostním antagonismem, a požaduje komplexní a do jisté míry také imanentní přístup k jejich objasňování. Podtrhuje oboustrannost slovensko-maďarských literárních vztahů a seznamuje v historickém přehledu s hlavními badatelskými otázkami, jichž je třeba si všimnat.

Ve starší literatuře zdůrazňuje Chmel otázky srovnávacího studia duchovní lyriky, historických zpěvů, bilingvismu, lidové slovesnosti staršího období aj., za osvícenství problém vztahu klasicismu a patriarchální lidovosti. Zdůrazňuje otázku ideové umělecké základny slovenského a maďarského romantismu, která se jeví např. ve funkční příbuznosti literárních travestií Svatopluka, Jánošíka, Arpáda, Matyáše Korvína aj. Staví se proti nacionalistickým výkladům, vyvozujícím ze slovenské mateřské linie Petőfiho tvrzení o jeho „renegátství“ na Slováckých apod. (Jen pro zajímavost dodávám, že na hungaristickém sympoziu v Bratislavě v září 1971 přišel R. Brtáň s doklady o slovenském původu Petőfiho i po otci, který pocházel z Turce.) Nelze souhlasit ani s některými soudy, které se objevily v nedávné slovensko-maďarské polemice, při níž padla v souvislosti s hodnocením revoluce 1848–1849 slova o „mytologické nenávisti Slováků k Maďarům“ atd.

Z hlediska externí a vnitřně konvergentního pokládá Chmel ve slovensko-maďarských literárních vztazích za klíčové období 60. léta 19. století, neboť ta rozhodovala o dalším vývinu slovensko-maďarského poměru (zde vypichuje vztah Jána Palárika k Eötvösovi a Keményovi, Kubániho k Jósikovi aj.). Jako osobnost zasluhující v tomto směru více pozornosti zdůrazňuje pro sklonek 19. století Svetozára Hurbana Vajanského, neboť vztah Banšella a Hviezdoslava k maďarské literatuře je dnes po studiích Sziklayových, Šmatlákových aj. již dostatečně znám. Pozoruhodná je Chmelova zmínka o blízkosti prozaického typu Janka Jesenského a Kálmána Mikszátha i upozornění na slovenské paralely Madáchovy Tragédie člověka. Na rozdíl od toho méně problémové a spíše jen přehledově působí jeho výčet literárních vztahů a souvislostí ve 20. století.

Chmelova studie je pečlivým přehledem dosud vykonané práce na poli studia slovensko-maďarských literárních vztahů i zdařilým postulátem metodologie jejich výzkumu. Konkrétnější rozpracování látky této studie a jejich aplikací na problematiku 19. století představuje druhá uvedená Chmelova stat, již přednesl r. 1967 jako referát na prešovské konferenci o meziliterárních vztazích. V první části své studie obírá se Chmel ohlasem slovenské i maďarské literatury ve slovenských, resp. maďarských odborných časopisech a denním tisku. Dospívá k názoru, že slovenskou literaturu uvádějí do maďarského prostředí kromě jejich známých popularizátorů, jako byl L. Haan a I. Gáspár, či odborně vzdělaných badatelů, jako byl autor cenné studie šafaříkovské, L. Wagner, či glosátor díla Vajanského, slavista O. Asbóth, především Slováci sami, kteří psali o významnějších slovenských spisovatelích v maďarských časopisech (důležitá tu byla zvláště činnost D. Bacháta-Dumného, mj. autora studie o Sládkovičovi v ročence Kisfaludyho společnosti z let 1879–1880) a seznámili maďarskou veřejnost obšírněji i s Dějiny slovenské literatury od Jaroslava Vlčka, který již dříve upozornil české i slovenské čtenáře na dílo Aranyovo. Ze slovenské strany projevovala o maďarskou literaturu poměrně malý zájem literární kritika; o to více se však z ní překládalo. Pětkrát byla např. přeložena slavná Vörösmartyho báseň Szózat (Ohlas), Petőfi se dočkal dokonce 5 samostatných slovenských výborů svých básní. První pořídil r. 1890 K. Hrdlička, poslední r. 1961 J. Smrek. Slovenský překlad Vörösmartyho Ohlasu vzbudil počátkem šedesátých let 19. století významnou teoretickou

překladatelskou polemiku v souvislosti s hodnocením prvního slovenského překladu této básně od Michala Mácsaye z roku 1860. K tomuto nutno podotknout, že by bylo zajímavé srovnat s tímto překladem také první český překlad Szózatú od Jana Nerudy, který vyšel pod názvem Výzva téhož roku v časopise Posel z Prahy. V závěru své druhé studie upozorňuje Chmel na některé typologické problémy studia slovensko-maďarských literárních vztahů, zvláště na otázku provincialismu a patriarchálního konzervatismu, proti nimž se musely prosazovat sjednocující tendence literární i jazykové v úporném zápase – v něm vyzdvihuje Chmel pozitivní úlohu klasicismu. Uherské poměry jsou poučné zejména pro otázku přechodu od klasicismu k romantismu; zdůraznil bych tu zejména důležitý fakt hojného užívání časoměrné prosodie nejenom v dílech klasicistických, nýbrž také u průkopníků romantismu a stoupců neologického hnutí, kteří se pokoušejí např. v českém případě (Jungmann, Palacký aj.) prosadit časoměrnou prosodii proti prosodii přízvučné v zájmu romantismu a proti typickým představitelům klasicistické tvorby (Jan Nejedlý, Antonín Jaroslav Puchmajer, Šebestián Hněvkovský), takže dochází k paradoxní situaci, že ideoví průkopníci romantismu chtějí jej prosadit mimo jiné také pomocí klasicistické formy, a jeho odpůrci, duchem plně srostlí s klasicismem, tuto formu odmítají či jí přisuzují omezenou platnost. Známy příklad Palackého a Šafaříkových Počátků a jejich odezvy tu ani není třeba připomínat. Pro přechod od klasicismu k romantismu je jistě významný i fakt připomenutý Chmelem, a to typologické relace maďarské mytologicko-hrdinské epiky vörösmartyovské s eposy Jána Hollého, které při vši zdánlivé vzájemné nacionální zaujatosti vyrůstají z téhož typologického základu.

Celkově třeba k oběma posuzovaným studiím R. Chmela říci, že jsou významným přínosem ke studiu slovensko-maďarských literárních vztahů, které po předválečných badatelích Pavlu Bujnákoví a Štefanu Krčmérym našly v Chmelovi dalšího povoláního znalce.